

3. Зятковская Р. Г. О словообразовательном статусе комбинирующей формы // Аффиксы и комбинирующиеся формы в научной терминологии и норме. Владивосток, 1982.
4. Лейчик В. М. О некоторых современных способах словообразования // Особенности словообразования в терминосистемах и литературной норме. Владивосток, 1983.
5. Сербенська О. А. Розвиток української юридичної термінології після Великої Жовтневої Соціалістичної Революції // Дисертація на здобуття наук. Ступеня кандидата філологічних наук. Львів, 1965.
6. Gleim I., Ray J. CPA Review. Business Law. Gainesville, Florida, 1996.
7. Falconbridge J., Smith S. Manual of Canadian Business Law. Toronto, 1986.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. M., 1992.
9. Mann R., Roberts B. Business Law. West Publishing Company, 1991.
10. Oxford Dictionary of Law. Oxford, 1996.
11. Rayburn L. Principles of Cost Accounting. Boston, 1989.
12. The Session. Edinburgh, 1991.
13. Van Horne J. Fundamentals of Financial Management. Boston, 1992.

Леся БІЛОВУС

НАВЧАННЯ МОВИ І ГЕНДЕР

Взаємовідношення між мовою і гендером давно порушуються в межах соціолінгвістики і суміжних дисциплінах. У статті йдеться про проблему мови і гендерних курсів, а також про питання, що виникають під час врегулювання стосунків у навчальній групі.

Ключові слова: гендер, мова, мовна поведінка, особистість.

Взаимоотношения между языком и гендером давно стали предметом анализа социолингвистики и смежных дисциплин. Статья посвящена постановке проблемы языка и гендерных курсов, а также вопросам, которые возникают во время урегулирования отношений в учебной группе.

Ключевые слова: гендер, язык, языковое поведение, личность.

The relationship between language and gender has long been of interest within sociolinguistics and related disciplines. This article discusses possible content for language and gender courses as well as addressing issues which may arise in the classroom setting.

Key words: gender, language, language behaviour, personality.

МОВА І ГЕНДЕР – КОРОТКА ІСТОРІЯ

Взаємовідношення між мовою і гендером давно є цікавим в межах соціолінгвістики і суміжних дисциплін. На початку 20 століття дослідження в лінгвістичній антропології розкрили відмінності між жіночим і чоловічим мовленням через діапазон мов, у багатьох випадках ідентифікуючи чіткі жіночі і чоловічі форми мовлення (хоча з цієї точки зору співвідношення мови і гендеру в якості окремої області дослідження не існувало). Гендер також був соціальною змінною у кількісних вивченнях варіацій, різновидів мови починаючи з 1960-х. Із цих досліджень головним відкриттям було те, що серед мовців, які мають однакове соціальне походження, спостерігаються відмінності: жінки прагнуть використовувати більш стандартні або престижні мовні звороти, а чоловіки, як правило, розмовляють національною просторічною мовою. Однак аспекти інтерпретації і методології прийнятих у таких варіаціях дослідженнях зазнали значної критики з боку деяких мовознавців і дослідників у сфері гендеру. Досі у вітчизняній педагогіці не зроблено практичних кроків щодо реалізації мовної освіти крізь призму гендеру, хоча теоретичні дослідження дають всі підстави для цього [1; 2; 3]. Ми спробуємо у своїй статті ще раз порушити актуальну досі тему гендеру та мовних курсів.

Як галузь дослідження, що була зумовлена розквітом «західного» жіночого руху, мова і гендер почали привертати увагу дослідників з 1970-х років, особливо феміністських, які зазначали, що чоловіче начало домінує навіть у змішаному за родами спілкуванні (наприклад, чоловіки частіше перебивають жінок у розмові, ніж навпаки); у виокремленні відмінностей між жіночим і чоловічим мовним стилем загальним висновком було те, що жінки, як правило, використовують більш підтримуючі або кооперативні стилі, а чоловіки більш змагальні, суперницькі; у мовній дискримінації. Цей напрям також характеризувався із різних позицій мовленнєвої форми, й відповідно визначався ретроспективно – «дефіцит» (чоловічий) домінування і (культурних) відмінностей. Дослідження, пов'язані з дефіцитною позицією, недостатньо повно розглядають використання мови жінками (порівняно з чоловіками) і є не дуже численними; домінуюча чоловіча позиція впливу робить більший акцент на відмінності у силі (потужності) між чоловічим і жіночим мовленням; і культурна різниця позицій розглядає мову жінок і чоловіків з тієї точки зору, що чоловіки і жінки «культурно» відмінні, але не нерівні. Жіноче і чоловіче використання мови також було інтерпретоване відносно теорії ввічливості, згідно з якою жінки є більш лінгвістично ввічливі, ніж чоловіки.

У дослідженнях, проведених на початку 1990-х, поняття гендеру було реконцептуалізовано значною мірою під впливом сучасних теорій, що пов'язані з постструктуралізмом, як наприклад, теорія перформативності. Гендер почав розглядатися як менш фіксоване й одиничне явище, ніж було досі, особливо у дослідженнях, що роблять акцент або принаймні визнають значну відмінність між жіночим і чоловічим мовленням; фіксуються непрості відносини між статями та іншими аспектами індивідуальності, а також важливість змісту контексту у визначенні того, як мова використовується людьми. Важливо, що з цієї перспективної точки зору, гендер розглядають щонайменше як атрибут, який впливає на вживання мови, а більше – як досягнення взаємодії – те, що можна виконати (чи обговорити) конкретними способами у різних контекстах.

Особливо цікаві висновки виникли у результаті недавніх досліджень мови і статі. Дослідники проводили вивчення різних дискурсів, пов'язаних із жіночністю і мужністю. З-поміж них цінним було обговорення методологічних питань – саме про те, як різні підходи можуть призвести до вивчення мови і статі (включаючи варіативність та інтеракційність соціолінгвістики, лінгвістичну етнографію, аналіз бесіди, критичний дискурсивний аналіз, дискурсивну психологію, феміністський постструктуралістський дискурсивний аналіз та корпусну лінгвістику).

У межах мови і гендеру акцент був зроблений на мову і стать, як на соціальні явища, а також на соціальні конструювання гендерних та інших аспектів індивідуальності в лінгвістичній та практичній діяльності. Незначну увагу було повернуто до обговорення когнітивних питань (як, наприклад, відмінності в словесній спроможності) і потенційних біологічних пояснень стосовно людських здібностей та поведінки, у тому числі і мовної/мовленнєвої поведінки.

Проте сучасний огляд проблеми свідчить, що досліджувати тему мови та гендеру треба більш серйозно і критично, з точки зору, яка не так давно була сформульована у біологічному поясненні різних аспектів гендеру і мови: [5], наприклад, представляє сильну біологічну (еволюційну) перспективу.

Мова викладання і гендер

Мова викладання і гендер сьогодні досить поширене, принаймні у «західному» світі (Україна теж не стоїть осторонь), чи то у формі конкретних модулів на цю тему, чи як розділи в модулях, як, наприклад, "мова і суспільство", "мова і ЗМІ", або в межах немовних програм, як, наприклад, "жіночі дослідження". Мова і гендер, проте, ще не мають врегульованого навчального плану. Ця тема ще досить нова, проте надзвичайно стрімко розвивається, що має бути і є включеною у навчальні плани, хоча робити це досить важко через її об'ємність та різноманітність. Підтвердженням цього є той факт, що серед праць, присвячених цій проблемі, переважають монографії. Надалі звертається увага на спільність і відмінність мовних та гендерних програм; на питання, що стосуються викладання і навчання теми: на формування мовних та гендерних модулів, включаючи відбір і послідовність змісту навчальних програм, а також на можливість об'єднання мови і гендерних аспектів у модулі із застосуванням інших аспектів лінгвістики і методики вивчення мови.

Широкий спектр мовних та гендерних навчальних програм, що представляють різні дисциплінарні аспекти, можна знайти на двох веб-сайтах. Перший – ранні дослідження, опубліковані Радою Статусу Жінок в Лінгвістиці (COSWL), і які згодом було оновлено Скоттом Кіслінгом [9]. В основному це американські джерела, однак не всі посилання є доступними.

Подібну, більш недавно добірку програм було зроблено Емі Шелдон і Барбарою Ле Мастер (www.csulb.edu/~lemaster/lgarchive).

Очевидність різноманіття у навчальних планах та інших навчальних документах, що розміщені на цих сайтах, є ймовірно незмінною, наділеною дисциплінарною та іншими відмінностями, згаданими вище. Там також може відобразитися інформація про розбіжність програм у центральній Європі та США. Відмінності відображають життєздатність мови та гендеру як академічної області, і будь-які спроби застосувати у програмах принцип «гамівної сорочки» видаються не тільки марними, але й інтелектуально контрпродуктивними.

Навчання і вчення позицій

Викладачі мови та гендеру повідомляють про різний досвід праці зі студентами. Те, що ми називали «позиція» (stance) (це позиція, що займається вчителями й учнями, і як вони взаємодіють один з одним під час навчання) – це є проблемою для вивчення будь-якої теми, проте існують такі проблеми, що якраз стосуються викладання мови і гендеру. Студентське підґрунтя, академічний досвід і сприйняття «мови і гендеру», включаючи викладацьку і студентську діяльність – досить вагомо впливають на підходи викладання і відносини між вчителем та студентами.

Насамперед, які проблеми є доречними стосовно молодих студентів-бакалаврів? Більшість студентів-дівчат IV курсу не вбачають дискримінації щодо їхньої статі, скоріше навпаки, вважають, що ці пригнічення були в минулому, тому проблеми як такої вже немає. Класичним прикладом є дискримінація за ознакою статі в англійській мові (включаючи мовні зміни в ексклюзивних мовних зворотах). У той час як 50-річні виступали за, вживали і продовжують вживати звертання «пані», то 18-19-річні не тільки використовуватимуть ймовірно це звертання й асоціюватимуть його (залежно від ситуації) із розлученими, лесбійками, що стикаються з ненавистю з боку чоловіків, але й також вважатимуть тему лінгвістичної сексуальної дискримінації як пароль (це за умови, що вони не байдужі до цих дебатів та проблем). Це є більш зрозумілим, ніж навчати несексистського мовлення в спілкуванні як історичного фактору (замість того, щоб приділяти увагу аргументуванню у вживанні фрази «панно»).

По-друге, у модулях мови і гендеру, демографія навчальної групи в змішаних за статеву ознакою освітніх навчальних закладах практично еминув схиляється в напрямку до жіночої статі, незважаючи на те, що наполегливі твердження вчителя «мова і гендер» зовсім не означає «мова і жінка». Можливо, студенти-чоловіки в таких класах будуть вважати, що вивчення «мови і гендеру» їм не потрібне, більше того, вони будуть почувати себе некомфортно, або, в гіршому випадку, будуть змушеними почуватися взагалі зайвими. Серед студентів чоловічої статі, ми натрапляємо на видимі мотиви співчуття і бажання зрозуміти жінок і навіть чоловічий «шовінізм» (Що все це означає? Чи можу я це прийняти?). Звичайно, зареєструвавшись, вони, як правило, матимуть справу з тим, що будуть членом групи меншості у класі. У такому контексті вчителі повинні не піддаватися спокусі запитати «хто є той студент, що думає про проблему X» і не спонукати хлопців до розмов про статі X, і бути здатним виробити стратегію для роботи із студентами-дівчатами, які точно про це питають. На різному рівні студенти-хлопці можуть на практиці обмежити те, що студенти-дівчата відчуватимуть потребу щось висловити (у випадку несправедливого узагальнення), та й учитель відчуває, що він зможе зробити, наприклад, використати тексти з чоловічих журналів для аналізу значно краще тоді, коли в класі вся аудиторія жіночої статі.

По-третє, є питання про феміністське вчення, чи фемінізму в цілому, формування власної позиції. Хоча вчитель вказує на феміністські або інші зобов'язання, що є прийнятними і такими, що заохочуються в жіночих дослідженнях, а в галузі мовознавства також пропонується критичний аналіз дискурсу (CDA), – все це може певним чином шокувати студентів. Водночас фемінізму треба віддати належне за піднесення мовних і гендерних досліджень з 1970 року, тому це теж повинно бути відзначено. Варто показати, що слово «фемінізм» було проблематичним не тільки для молодих «західних» жінок, але і для багатьох жінок третього світу. Так, відомо, що «фемінізм» в різних африканських країнах пов'язаний із сексуальною нерозбірливістю, людиноненависництвом, протиставляючись сім'ї й одногамній сім'ї (це не тільки заперечує прогресивний вплив на права та роди (gender) стосунки жінок у деяких африканських народів).

Четвертий аспект проблеми стосується всеосяжності соціальної науки в галузі мови і гендеру, пов'язаних з питанням емпіричного дослідження, на основі якого засновано більшість мовних і гендерних стипендій. Це може не сприйматися студентами-гуманітаріями, які переважно не використовують таку форму стипендії, і для яких лінгвістичний опис та аналіз (наприклад, природна розмова, що відбувається) може бути не знайомою для них і навіть відштовхувати.

Можливо, для студентів є більш важливим питання власних емпіричних досліджень. Хоча часте заохочення студентів з боку вчителів, спонукає їх до активної позиції, як членів спільноти мовних і гендерних досліджень, здатних приймати виважені рішення. Ці методології зумовлюють певні навчальні вимоги, наприклад, як 20-годинний модуль, що повинен бути збалансованим із змістом мовної та гендерної навчальної програми.

І нарешті, залишається важливим питання про доступність положень, висловлених на сторінках сучасних монографій і статей на тему мови і гендеру, в яких вишуканість поєднується зі складністю інтелектуальної концепції. Порівняно легко говорити про «гендерні відмінності» і «чоловіче домінування», згідно з якими чоловіки можуть перебити жінок під час розмови, ніж навпаки, і чоловіки говорять більше ніж жінки, що носить менш інформативний характер. Тому студенти нового покоління більш раді обговорити такі відносини і дивитися на них у контексті власного життя, стосунків, тоді в таких випадках часто немає проблем з відповідними висновками. Набагато важче пояснити, що поточне мовлення і гендерні студії виходять за рамки гендерних відмінностей використання мовлення (справді, «статеві відмінності» самі по собі є проблематичним поняттям), що мова може розглядатися швидше як «конструктив» до гендеру, ніж його відображення, і що сфера пов'язаних з такими поняттями професійних співтовариств, теорія Дива враховує дане позиціонування, самобутність понять, бере до уваги гендерні дослідження, перформативність і продуктивність та орієнтується на наші вимоги. Ці складні завдання потрібно вирішувати, бо, фактично, вони вже досягли критичного рівня, але при цьому їх розв'язання є цілком доступним. Це важко, особливо для тих вчителів, які працюють з академічно недосвідченими студентами, або для тих, хто «занурений» в перспективні дослідження мови і гендеру, тому тут доречними будуть педагогічні спрощення або спрощення взагалі.

ФОРМУВАННЯ МОДУЛІВ МОВИ І ГЕНДЕРУ

Розглянемо чотири можливих шляхи, в яких може бути розроблений мовний та гендерний модуль, за різними організаційними критеріями:

- А. Історичний
- Б. Тематичний
- В. Теоретико-методологічні підходи
- Г. Еклектичний (на вибір)

А. Історична: Приклади

1. Емпіричні і неемпіричні ранні роботи: Хаас, Джеперсен
2. Соціолінгвістичні роботи
3. Ранні феміністські роботи
4. Підходи "чоловічого домінування"
5. Підходи "культурних відмінностей"
6. Перехід до дискурсу
7. Тотожності
8. Перформативність
9. Сексуальність / Теорії Дива

Б. Тематичні: Приклади

1. Мова за статтю
2. Мовлення жінок і чоловіків одиночне/змішане; приватне/ публічне
3. Тема гендеру і ввічливості
4. Мова класу (розмова у класі)
5. Про що може сказати місце роботи? (мова на робочому місці)
6. Гендер і ЗМІ - журнали, газети, оголошення.
7. Мови, статі і художні твори
8. Мови, статі та сексуальності
9. Мови, статі і потужні інститути (релігія, політика)
10. Гендер і кібер-зв'язок

В. Теоретико-методологічні підходи

1. Традиційні соціолінгвістичні підходи: зміна мови і секс
2. Етнографічний / Антропологічні підходи
3. Аналіз дискурсу

4. Критичний аналіз дискурсу
5. Феміністський постструктуралістський аналіз дискурсу
6. Аналіз розмови
7. Дискурсивна психологія
8. Корпусна лінгвістика
9. Теорія Дива

Г. На вибір!

1. Вступ – Побутові уявлення про мову і гендер; гендер як основа мови і похідна з неї
2. Емпіричні роботи та феміністський внесок
3. "Гендерні відмінності" у використанні мов: підходи і критика
4. Гендер і дискурс
5. Важливість контексту
6. Аналіз дискурсу (1): критичний аналіз дискурсу (CDA)
7. Мови, статі і мови класу
8. Аналіз дискурсу (2): Феміністський постструктуралістський аналіз дискурсу (FPDA)
9. Письмові тексти: мови, статі і книги для дітей
10. CA / Дискурсивна психологія у вивченні мови та гендеру

Як показано вище в 4 різних навчальних програмах, що саме включати в модулі мови і гендеру аж ніяк не очевидно. Одне з ключових питань для багатьох вчителів «А як щодо історії?» – постає як дилема. Як і в інших сферах, поточні акценти для мови і гендеру (методологічні й тематичні) витікають із попередніх. Як зазначалося на початку, акценти включали гендерні відмінності до підходів «дефіциту» чоловічого панування і культурної відмінності. Оскільки дослідження значно просунулися до більш проблемної точки, то це (як ми і зазначали) якраз і приваблює більше студентів як інтелектуально цікаве підґрунтя для подальшого вивчення. Звичайно, попередні акценти можуть бути критиковані, і зазвичай так воно і є, проте сама інформація не завжди прийнятна.

Якщо все ж таки історію походження потрібно враховувати, то одразу виникає питання послідовності фактів – з чіткої історії повинно починатися вивчення мови і гендеру, бо це задасть тон наступній частині модуля. Існують, звичайно, й інші організаційні принципи, а не тільки хронологічний розвиток, у досліджуваній сфері. Один з варіантів – узгодити модуль тематично (наприклад, мовне спілкування, робоче, ЗМІ), – хоча важко зрозуміти, як це можна практично зробити без методологічних і теоретичних підходів). Третій варіант – це є узгодження модуля хронологічно, але з різними теоретичними підходами, наприклад, починаючи з традиційного соціолінгвістичного підходу (зокрема, гендер у мовних змінах) і включаючи теорію Дива. Такий підхід можна запропонувати для аспірантів або для тих, хто має певні напрацювання у цій сфері.

Друге ключове питання – що включати в модуль мови і гендеру – обертається навколо сексуальності і пов'язаної з нею теорією Дива, яка має вагомий внесок для дослідження мови і гендеру. Враховуючи великий акцент сьогодні щодо гетеросексуальності, деякі вчені стверджують, що це поняття не варто включати в тему, оскільки ця тема є частково відсутньою, трохи через те, що представляє щось на зразок онтологічної проблеми для вчителів, трохи через високі інтелектуальні вимоги теорії Дива.

Третє питання стосується ролі біологічних чинників і пояснень. Вище ми зазначали, що вони були певним чином перебільшеними, чим і пояснює те, що дослідники повинні більш критично вивчати відповідну літературу. З точки зору навчання, ми відстоюємо думку, що мовні і гендерні дослідження можуть містити біологічні проблеми і дискусії, але при цьому не відкидаючи есенціалізм і біологічний детермінізм, зберігаючи водночас критичний погляд на вже давно сформульований дискурс в різних типах пояснень.

Найбільш основним є питання часу. Мовна і гендерна сфера ще молода, але досить складна інтелектуально і притому швидко розвивається. Перед розробниками програм стоїть питання: як вирішити проблему розподілу певної кількості годин, враховуючи баланс між змістом і методологією, беручи до уваги інтерес студентів, і необхідність зробити цю галузь доступною у всіх поточних питаннях.

Мова і гендер як частина інших мовних модулів

Вище ми зосереджувалися на мові і гендеру в якості окремого, чітко визначеного модуля, але ці два поняття також можуть бути фігурантами в інших модулях, зокрема в соціолінгвістиці

або інших соціально-орієнтованих підходах до вивчення мови. Одним із варіантів є формування теми в загальних рисах (приклади цього можна віднайти у книгах з соціолінгвістики). Або вибрати одну – ілюстративну тему (наприклад, відношення мови і гендеру в книгах для дітей, в освіті, або на роботі). Звичайно, і тут існують проблеми вибору, однак розділ повинен мати збалансований рівень інтересів і доступності, принаймні завдяки використанню сучасних підходів до цих досліджень.

Мова, гендер і сексуальність також можуть бути більш тісно інтегровані у ширшу дискусію мови і самобутності, та пов'язані з нею теми. Перехід від бачення особистості, яка щось має (до вищої категорії, що знаходить своє відображення у вживанні мови), до розгляду її як інтеракційного досягнення (що хтось робить у вельми специфічних формах, зокрема, у взаємодіях), що призвело до реконцептуалізації гендеру і його модифікації в термінах перформативності, в цілому описується у багатьох сучасних роботах, виконаних на основі стилю і стилізації передач, а також пов'язаних з місцевими контекстуальними виробництвами тотожностей [10]. Стиль і гендер не завжди розглядаються разом, але деякі дослідження роблять нерозривний зв'язок між ними [6; 7].

Такі підходи є менш сумісними із роботою кількісних, варіативних традицій, і зумовлюють менший контекстуальний підхід до соціальних категорій. Однак, боротьба між місцевими якісними дослідженнями особистості і більш широкими підходами, пов'язана з кількісними методами, а також дебатами про потенційні цінності поєднання поверхнево несумісних підходів, що є досить актуальними для мови і гендеру. Отже, гендер є корисним явищем у тематичному дослідженні питання ідентичності та категоризації. Гендерні дослідження також можуть бути звернені на питання вивчення методологічних і аналітичних питань: наприклад, дебати між показниками аналізу мовлення (СА) і більш критичного підходу до аналізу дискурсу інтерпретації текстів. Питання в тому, чи аналітики зможуть вийти за межі самого тексту, і викликати різні позатекстові або контекстуальні чинники, щоб інтерпретувати сам текст. Дані контекстуальні суперечки часто відображаються у відношенні до роду чоловіків і жінок. Захисники контекстуального аналізу, які займають міцні позиції з цього питання, наполягають на інтерпретації такої взаємодії у рамках роду, якщо рід явно «буде зорієнтований на когось» учасниками. Це виключатиме кореляційні докази, етнографічні дані або будь-який інший підхід, що бере до уваги контекстуальні чинники [8].

У випадку, коли не можливо вивчати весь модуль мови і гендеру, а потім мови і статі, то можна поінформувати про вивчення суміжних тем, таких як мова та ідентичність. Мовні і гендерні дослідження можна також більш детально описати при обговоренні ширших теоретичних і методологічних питань у вивченні мови. В обох випадках це може стати основою для стимулювання обговорень і дебатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Він та вона: різні від природи чи від виховання? – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2000. – 32 с.
2. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Стратегія статевого виховання школярів. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2000. – 32 с.
3. Навчальна програма курсу «Основи теорії гендеру» /Укладач Н.Д. Чухим. – К.: Факт, 2003. – 84 с.
4. Шевченко Н.В. Жіночі та гендерні університетські курси (зарубіжний досвід) та перспективи їх інституалізації у вітчизняній вищій освіті // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ, 2002. – Вип. 2. – С. 92-97.
5. Baron-Cohen S. The Essential Difference: men, women and the extreme male brain. – London: Allen Lane, 2003.
6. Burrett R. Indexing polyphonous identity in the speech of African American drag queens // Bucholtz M, Laing A.C., Sutton L.A. Reinventing Identities: the gendered self in discourse. – New York: Oxford University Press, 1999.
7. Eckert P. Messing with style // Maybin J., Swann J. The Art of English: everyday creativity. – Basingstoke, Hants and New York: Palgrave Macmillan, 2007.
8. Harrington K., Litosseliti L., Sauntson H., Sunderland J. Language and Gender Research Methodologies. – London: Palgrave Macmillan, 2007.
9. Kiesling S. Language and Gender syllabi // www.personal.umich.edu/~jlawler/gender.html (Accessed 4 September 2007).